

«Қырмызы-Жанай» - Аяқталмай
қалған шығарма. Ақынның кейінгі
жылдары жарық көрген топтамаларына
енген. Бұл таңдамалыға 1983 жылы
екі томдықта жарияланған нұсқа
енгізілді.

ҚЫРМЫЗЫ - ЖАНАЙ

I

Шілденің орта кезі күн қайнаған,
Бу ұшып ақ жайқыннан бұлтта ойнаған,
Сайыңды сағым қуып белес белді,
Көк аспан теңбіл түспен күле ойнаған.

Көк күмбез шатыр киген Зайсан көлі,
Арудай көсіледі шалқып селі.
Толқыны кестеленіп толықсиды,
Суына тисе нудың қоңыр желі.

Зайсанның бетін сүйіп бу таласқан,
Күлтелеп қоңыр түспен бетін басқан.
Күндіз де теңбіл сурет әжім салып,
Ай, жұлдыз түнде түсіп ақылдасқан.

Шоршиды шортан жүзіп, шабақ шауып,
Мың-мыңдап ауға түсіп, қармақ қауып.
Дем алған су ішінде балық ерке,
Тұншықпай, түзге шықпай жемін тауып.

Зайсаннын тау менен тас шығыс беті,
Жарқабак кемерленген кейбір шеті,
Үйілген, өркештенген үйдей жартас,
Қалғып тұр теңіз болып есіл-дерті.

Алыстан көрінеді кербез Алтай,
Ақша бұлт, белуары ақ шудадай.
Төгілген шымылдықтай етегіне,
Көкке өрлеп қатарласқан сан қарағай.

Алтайдың тұс-тұсынан өзен тулап,

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Биіктен құлап түсіп төмен құлап.
Көпіріп, күрілдетіп, тас тербетіп,
Ойнайды бейне үстінде жел шуылдап.

Құяды Қара Ертіске қарт Жеменей*,
Тұмандата, түтете су себелей!
Қара Ертіс* пен Қалжыр* кеп Зайсан түсіп
Молайтады Зайсанды үн білдірмей.

Қайта көрсең ақ жайқын Зайсан дария,
Шығысында кемерлі күз бен қия.
Кей жерінде кербездің биік шыңы,
Жалғыз-ақ салған барып бүркіт ұя.

Батыс беті Зайсанның қиыр дала,
Жағасында орнаған ұсақ қала.

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Ат шаптырым жерінде ел жайлайды,
Көбінесе қонады күзде ғана.
Кейі есіп, кейбіреуі арқан ұстап,
Кейде билеп кетеді жел де бастап,
Алабұға, аққайран, шортан жарқ-жұрқ;
Ақ күмістей шағылтад іліп тастап.

Алты-жеті осындай жел қайықты,
Қарағанда сүйініп, көз байытты,
Кеш қоңырлап, күн түсіп ұясына,
Ауын сүйреп талайы шетке қайтты.
Бәрінен бұрын шығып бір топ адам,
Ауын тартып балығын алып жатты,
Шабак, шайқы секіріп билесе де,
Сусыз жер, тілсіз өл деп көңіл айтты.

Бұлардың ортасында бала Жанай,
Үлкеннен де өнері асқан талай.
Қайық есіп, ау сүйреп күш салғанда,
Тез орайтын жұлынтып бір қажымай.

Бидай өңді аққұба көрсең түсі,
Тиянақты, тұрлаулы әрбір ісі.
Тасығанда жанары жай отындай,
Қылығына досының жылиды іші.

Жұмыс қойса, ән салып сауық қылып,
Келген емес керіліп ерінгісі,
Кем соққанын күрбыдан намыс көріп,
Тағы да жоқ жабы боп көрінгісі.

Оған таяу үлкені Сатыбалды,

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Ерте ұнатып Жанайды дос қып алды.
Бір қалжыңда Жанайдың ағасына,
«Жанашты іні қылам» деп айтып салды.

Содан былай Жанай да іштен ойлап,
Жас үмітке батушы ед терең бойлап,
Анда-санда Қырмызы кез келгенде,
Тіл күрмеліп қалатын жүрек ойнап.

Жаңа өспірім бота көз жас Қырмызы,
Күннің күлген сырындай кейбір сөзі,
Жас болса да, салмақты жүріс-тұрыс,
Болмаса да, боп баққан хордың қызы.

Жанарында жайнаған қайрат оты,
Жанай деген секілді есіл-дерті,

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Ақша қардай уыз бет қаны тамып,
Қарауында өмірге бар ед серті.

II

Кеш еді, кербез еді, кеш те солай,
Шапаққа алтын жауып қызыл арай.
Күн сұлу перде киіп қызыл жақұт,
Көк қалқып төніп еді жерге қарай.

Қызғыш қиқар қиядан көлді торып,
Безек қағып жүреді су жағалай.
Бақа, шаян балғынды балдырда ойнап,
Бақылдасып барынша о да тынбай.

Көлден шыққан күмістей жарқ-жұрқ етіп,
Балық шоршып ойнауда көлде тынбай.

Аспан асты тыныштықпен тынығып ед,
Күн жарығы кеткен соң болып жымдай.

Күн барда көрінуге жол таппаған,
Жұлдыз туды бір-бірін ымдай-ымдай.
Он төрт жасар сұлудай ай ортада,
Иіліп тұр белінен аз-ақ сынбай.

Айтқандай жұлдызды аспан айға ертегі,
Баяндап өткендегі өмірі қалай.
Көміліп күнгірт түске күркеленіп,
Қостар тұр мыж-мыж болып көл жағалай.

Жанайдың соның бірі балағаны,
Еңбегімен ер жету қалағаны.
Басқалары тыңдасып мәз болысад,

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Жер жарады Жанайдың салған әні.

Айналасын қостардың балық басып,
Кейбіреулер далада бақыр асып,
Ертең балық қақтауға даярланып,
Тұз түйіп, тақтай жайып жабырласып.

Жұлдыз біткен көрінбей, күн бұлттанып,
Қараңғы түн жұмылды жерді басып.
Жел шығып, құйын жүріп бір заманда,
Жауын жауа бастады сірке шашып.
Жас Жанай жалғыз қалды әнге салып,
Өзгелері шығысты жабырласып,
Боздатты домбырасын боз інгендей,
Көңіліне келгеннен соң күйі тасып.

Ой жеңіп өз ойына ерген түсі,
Билеген барлық еркін ойдың күші,
Үміттің бақытпенен бесігінде,
Ұнатып Қырмызыны ойлайды іші.

Сабалап жаңбыр жауды күн шатырлап,
Су меруерт, тамшылары сылқ-сылқ құлап.
Жігіттер күркесіне бәрі кірді,
Жаңбырдан жалынышты сая сұрап.

Үлкен қос төрт іргесін жерден қазған,
Босаға дал-дал болып құлап тозған,
Лыпылдап білте шамы мырс-мырс күліп,
Бір төмен, бір жоғары мазақ «жазған».

Бақсылар үкі таққан тақиядай,

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Шошак қос алты-жеті тұр анадай.
Сүйелген талдан иық арқау салып,
Арқада екі тіреу самаладай.

Төселген төр жағына құрым сырмақ,
Ашада ілулі тұр үш-төрт тымақ.
Сүйелген босағада ағаш мосы,
Домалап шәйнек, шелек жатыр құлап.

Нажағай шатырлады жарқ-жұрқ етіп,
Қуанды түн албасты «шаттық» жетіп,
Сабалап жаңбыр «жынды» қосты соғып,
Қуанды қараңғылық есі кетіп.

Жанай да батқан ойдың теңізіне,
Бітпеген еш қуаныш негізіне.

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

«Дариғай, жасым жетсе жиырмаға» деп,
Кейде күш сенуші еді бір өзіне.

Әсіресе өмірі езген Ұсан болыс,
Берместен қарашыға жәйлі қоныс.
Ағасы әлі күнге есігінде,
Ақысын бір берді ме жөндеп тегіс.

Тоқсанның отыз үйі бәрі кедей,
Жалғыз-ақ балық аулап келеді өлмей,
Рамат*, шығын келсе - соған салып,
Ұсандар қала беред түк төлемей.

Бір кезде жесірлерін тартып алды,
Ақыры тағы кетті теңдік бермей,
Ықпалы бір болысқа түгел жетед,

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Кім жеңсін қарашыны Ұсан жеңбей.

Ұсанның балалары бәрі оқыған,
Төрелік шен жамылған қиын ба оған.
Оқуға қол жеткізбей жарлыларға,
Жанай да ыза болып күйед соған.
Ойланып осыларды жатты Жанай,
Қиялға қиындағы батты Жанай,
Қызыққан Қырмызыны тағы да ойлап,
Ойына неше сәуле жақты Жанай.

Сәулелі болар-болмас үйдің іші,
Қылбықтың жарық қылар бар ма күші.
Жанайға жапаң-жапаң қарай берді,
Сәкеңнің әлденеге кетті ме есі.

Ағасы Қырмызынының Сатыбалды,
Неше күн көп ойларын сынға салды.
Зейінді бауырыма тең Жанаш дейді,
Ұқпаған бар жұмбақты несі қалды.

Берейін Қырмызыны Жанайыма,
Туды ғой көп жарлының талайына.
Кім біледі, Ұсаннан да кек әперер,
Қондырсам қыран құсты маңдайыма.

Жанайдың домбырасын, әнін тыңдап,
Сыйсаң деп бір күрсінді маңдайыма.
Тауықтай қонақтаған бұққандардың,
Жас Жанай ой түсірді талайына.

Тулады дарияның балығы да,

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Басталды оқиғаның анығы да.

Алыстан талып келді зарлы дауыс,
Тірліктің не болар деп жарығы да. *

Қасында бүлдіршіндей Қырмызы бар,
Алыстан күңіреніп зарлады ана,
Күй шертіп ойда жатқан бала Жанай,
Төсектен бас көтерді сонда ғана.

Қосына баласының жетпей жатып,
Ананың шер лақтырған зарын қара.
Боздаған барылданқы кәрі дауыс,
Қақ тілді түн жүрегін пәрә-пәрә.
Көмілді үнді дауыс бәрі де өлді,
Күй басып қойды сонда соққан желді.
Қасында айдай ерке Қырмызы бар,

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Қарт ана «алтын» қосқа кіріп келді.

«Алтын» қос мыж-мыж болған сабан сарай,
Ұлы үшін ана сүйген болды солай.

Баласы құралайдың секілденіп
Қырмызы жас ағызды шыдай алмай.

Кәрі бет дал-дал болған әжім басып,
Қайғымен жаралағандай ақылдасып.
Көңілсіз, күйсіз түрде неге келді,
Қарт дене қалжыраған асып-сасып.

Қаптаған сары уайым бой кернеді,
Кемпірді тынықтырмай мауқын басып.
Орнынан жатқан Жанай ұшып тұрды,
Оқиға көрінгендей ойдан асып.

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Солқылдап жас Қырмызы шыдай алмай,
Ағасын барып құшты, есі қалмай.
Көзінен қара нәркес төгілген жас,
Сылпылдап бетін сүйіп домалады-ай.

Ақ жүзі уыз құсап балқып еріп,
Бота көз жас ағызды тоқтай алмай,
Ағасы Сатыбалды бірге егілді,
Болғанын не пәленің ұғына алмай.

Кемпірдің кемсеңдеген беті жаман,
Күте ме ылғи қайғы жұрт анадан.
Отырған жігіттерде ес қалмады,
Не сұмдық естіртед деп бұдан арман.
Кемпірдің бүкір белі төмен түсіп,

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Мас болған жас секілді қайғыны ішіп.
Әжіммен тозып қалған кәрі беттің,
Өңінде қауіп ойнайды бұлтша көшіп.

Лағындай ерке киікжас Қырмызы,
Бір соны арбағандай жердің жүзі,
Аялап ағасын кеп құшқанында,
Жанайға жанындағы түсті көзі.

Көзінде жанған жанар жанды арбаған,
Меруерттей бетті қулай жас парлаған,
Қуатым, қуанышым, Жанайым деп,
Көзінің жат жұлдызы айтады арман.

Селк етті сергек дене бала Жанай,
Қарауда басқалар да түсіне алмай.

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Бәрі де құты кетіп аң-таң болды,
Оқиға естілгенше әлдеқалай.

Екі оттың ортасында Жанай жалын,
Құмарлық сыбырлайды билеп әлін.
Қорқыныш құмарлықпен бірге келіп,
Өзі де түсінбейді не болғанын.

Күркіреп Зайсан жатыр ішін тартып,
Теңізді тербеп соғып дауыл тарпып,
Кемсендеп алтын ана жылап тұрды,
Бастады әңгімені оқтай атып!

- Бәріңді жібермекші болыс айдап,
Егер де көнбесеңдер бермек байлап,
Ақ патша анттан тайып бұйрық қыпты

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Солдатқа қыршындарды алмақ сайлап.
Он тоғыз, отыз бірдің екі арасы,
Қазақтың солдат болмақ барлық жасы
Байлардың балалары ілінбепті,
Кедейдің осы ма еді сыбағасы.

Ақ патша анттан тайып, солдат алмақ,
Түспекші қарашыға ауыр салмақ,
Ұсанның айтқанына көнген адам,
Қара басын далдалап алып қалмақ.

Он тоғыз, отыз бірдің екі арасы,
Кедейдің кетпек сүйтіп барлық жасы.
Ат беріп, атан беріп Ұсан сұмға,
Спескені өшіртті бай баласы.

Селт етіп тыңдағаннан жас пен кәрі,
Үндеспей ойға кетіп отыр бәрі.
Барлығын Жанай бірер сүзіп қойып,
Күтуде сөз аяғын одан әрі.

Анасы сол қалпымен сайрай-сайрай,
Естіген, білгенінен түк қалдырмай,
Сөз бітгі, жым-жырт болып отырды жұрт,
Жалғыз-ақ қамыққан жоқ бала Жанай.

Айтты да ана тоқтап жасын сүртті.
Қырмызы жылауда әлі шыдай алмай,
Қимайтұғын боздағы сол секілді,
Жанайға қарай береді көз айырмай.

Қалған соң балықшылар жабырқасып,

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Жас Жанай атып тұрды окжыландай,
- Көппен көрген ұлы той байқасармыз,
Ағалар, серпінділер жабырқамай.
Түн басты, түнмен бірге қайғы басты,
Қалғыған қараңғылық аспан асты.
Әжім түскен ананың өңін көріп,
Одан әрі өртеді сөзі жасты.

Орнынан ұшып тұрды Сатыбалды,
Қырмызы, Жанай оған қарай қалды.
Қолында өлсем өлем Қырмызы үшін,
Бірақ ойы болмас деп ызаланды.

Бір тұрып, ашуымен бір отырып,
Анаға сұрау берді мойын бұрып,
Спескеге Жанай да жазылып па,

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Өліп жүрген ойы ғой дымы құрып.

Қалжырап жаяу-жалпы келген ана,
Қайғырып ой азабын көрген ана,
Әлсіреп шөке түсіп отыр еді,
Бір сықты көздің жасын сонда жаңа.

Қырмызы көздің жасы мөлт-мөлт етіп,
Әлдене күш көңілге әсер етіп,
Жанайға жанарынан жалын шашып
Не дер деп қарт ананың сөзін күтіп.

Сәтжан-ау, сұрайсың оның несін,
Адам деп Ұсан итті сенемісің?
Балықшылар барлығың түгелсіңдер,
Сол емес пе келгенім шығып есім.

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Ашуға тағы мінді Сатыбалды,
Сөйлей алмай қалшылдап тұрып қалды,
Еркі жетпей ашуды тоқтатуға,
Омырауын май жейденің жыртып салды.
Сыр шешті Сатыбалды күйінгелі,
Қырмызы мен Жанайдың сүйінгені,
Махаббатта жандарын бір тындырды
Сәкеңнің Ұсан сұмға түйілгені.

Жігермен былай деді сонда Жанай:
- Күн бұрын таусылмандар көріп болмай.
Бай мен мырза, Ұсандар аман қалмас,
Жалпы кедей аттанса бірі қалмай.

Ұсанның тілегені өзі келді,

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Тілмен бірге жұмсармыз біз де қолды.
Көзге күйік қарашы болмасын деп,
Теңізге көшірмек қой біздің елді.

Ақсақ пен құлғанасын алып қалып,
Елді жаншып билетпек күшке салып,
Құс атам деп, мылтықпен атын атып,
Ақымақ ед айдалада қалған талып.

Бұл кезде қостағылар бәрі күлді,
Жанайға риза болып өткір тілді,
Моншақтап бетті сызған жаспен қабат,
Қырмызы қырын қарап бірге күлді.
Қызық қой қабат келсе күлкі, жылау,
Жылаудан тұра ма екен күлкі таяу,
Қандай күш бір күлдіріп, бір жылатты,

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Не дер ед Қырмызыға қойсак сұрау.

Жанайды жаны сүйген бала жастан,
Бақытқа жететұғын кезін тосқан.
Балық исі жұпар боп аңқушы еді,
Алдынан шықса Жанай жыртық қостан.

Сол еді жылағаны ойға түсіп,
Еріксіз жас ағызып тыныс қысып,
Қауіпті хабарды естіп қайғырмастан,
Жанайы кетті сөйлеп желдей есіп.

Қырмызы сүйгеніне сүйінгеннен,
Үмітке сенімі мол иемденген,
Жанашқа риза болып күліп еді,
Басында жыласа да күйінгеннен.

«ҚЫРМЫЗЫ-ЖАНАЙ» поэмасының жалғасы

Жаңбыр тыңды, сөгілді бұлт баяулап,
Жел айдап, тауға қарай көшті саулап.
Ол кезде бірте-бірте жұлдыз шығып,
Сызылды бұлттан шығып ай жаяулап.

Өрлеген тоқталған жоқ Жанай сөзі.
Жаспын деп санамайды өзін-өзі,
Жасқанбай барлығына ақыл айтты,
Тұтанып оттай жанып екі көзі.

Мен сендерден қайтемін мұнда қалып,
Не болса бір көремін бірге барып.
Ұсанды аман тастап кете алмаспыз,
Ордасын талқандамай ойран салып.

Барлығы Жанай сөзін мақұл десті,
Көтермек қайратты жас мұндай дертті,
Балықтарын тапсырмақ ертең ерте,
Ақылдасып сонымен сөзі бітті...
(Поэма бітпей қалған)

---

* Ертіске құятын өзен аттары

* Рамат - алым-салық мағынасында